

WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI
*Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie
w Poznaniu*

ROLA DORADZTWA ROLNICZEGO W PRZECIWDZIAŁANIU NEGATYWNYM SKUTKOM BEZROBOCIA NA WSI

Dokonujące się po 1989 roku w Polsce zmiany społeczno-gospodarcze w istotnym stopniu oddziałują na określenie roli państwowego doradztwa rolniczego, a w szczególności roli doradztwa socjalno-bytowego⁽¹⁾, wobec nowych problemów społecznych na wsi. Jednym z istotniejszych jest problem spodziewanego, jawnego bezrobocia⁽²⁾ związany z upadkiem nierozwojowych gospodarstw rolnych, jako następstwo początkowych, niekorzystnych konsekwencji integracji polskiego rolnictwa z rolnictwem Unii Europejskiej.

Niezbędnym warunkiem skutecznego przeciwdziałania - wpływającym z spodziewanego upadku znacznej liczby gospodarstw rolnych oraz ograniczonych możliwości podejmowania innej pracy przez pozbawionych gospodarstw rolników - negatywnym skutkom bezrobocia na wsi jest konieczność kompleksowego ujęcia występujących tam problemów. Dlatego też obok uwarunkowań natury ekonomiczno-politycznej (takich jak np. zdolność gospodarki do tworzenia nowych miejsc pracy na obszarach wiejskich szczególnie zagrożonych bez-

(1) Z uwagi na dwoistość funkcji gospodarstwa rolnego wydziela się dwa rodzaje doradztwa rolniczego:

- doradztwo produkcyjne,
- doradztwo socjalno-bytowe.

Domeną doradztwa produkcyjnego są problemy związane z produkcją rolniczą i jej urynkowaniem. Natomiast doradztwo socjalno-bytowe koncentruje się wokół problemów dotyczących jakości życia rodziny rolniczej oraz pozyskiwania dodatkowych czy alternatywnych (względem produkcji rolniczej) środków dla osiągnięcia jej coraz wyższych poziomów. (W. Kujawiński: *Doradztwo rolnicze w zarysie*. CDiEwR Poznań, 1997, s. 40).

(2) Aktualnie w wielu rejonach Polski można dostrzec na wsi zjawisko ukrytego bezrobocia, tj. nadmiaru rąk do pracy wywołanego głównie znacznym ograniczeniem zatrudnienia poza rolnictwem tzw. chłopów-robotników oraz bardzo skromną ofertą pracy dla młodzieży rolniczej, która w większości pozostając w gospodarstwach swoich rodziców stanowi dodatkowy, nie- rzadko zbędny potencjał siły roboczej.

robociem, czy polityka państwa w zakresie wspierania tego procesu), pomoc doradcza świadczona osobom zagrożonym utratą bądź pozbawionych już swych gospodarstw, w ramach państwowego doradztwa rolniczego, wydaje się być jednym z istotniejszych czynników wpływających na zakres i konsekwencje bezrobocia na wsi.

Zatrudnienie obok korzyści finansowych wymusza na pracującym aktywność, która wprowadza go w szersze niż rodzina stosunki społeczne, pozwala na realizowanie określonych celów grupowych, czy nadaje określony status społeczny.⁽³⁾ Natomiast psychiczną reakcją na brak pracy jest: niska samoocena, brak poczucia sensu i celu w życiu, brak poczucia czasu, mniejsza skłonność do społecznego uczestnictwa itp.⁽⁴⁾

Alternatywą dla pozbawionych gospodarstw i pozostających bez pracy rolników mogą być stwarzane przez państwową organizację doradczą - w ramach prowadzonego przez nią doradztwa socjalno-bytowego - większe możliwości ich dostępu do takich kategorii doświadczeń życiowych, jak np.: aktywność, stosunki społeczne, cele zbiorowe, czy status społeczny.

Kreowanie, w procesie doradczym, podczas realizacji zadań edukacyjnych oraz podczas samodzielnie prowadzonej działalności oświatowej, tego typu doświadczeń wydaje się niezbędne tym bardziej, iż zasadniczą cechą bezrobocia w sferze szczególnie negatywnych doświadczeń psychicznych jest utrata związków z szerszą społecznością, powodująca spadek pozycji społecznej na wsi, poprzez przejście na niższy szczebel statusu.⁽⁵⁾ Ponadto wspólne (doradcy oraz pozbawionego gospodarstwa i pozostającego bez pracy rolnika) rozwiązywanie problemów będących następstwem stanu bezrobocia daje szansę kreowania odpowiednich cech osobowościowych, czy też nabywania kompetencji edukacyjnych umożliwiających samodzielne radzenie sobie z sytuacjami trudnymi oraz podejmowania działań na rzecz własnej przyszłości.

(3) I.Miles: *Czyżby przystosowanie do bezrobocia? Polska 2000. Przegląd zagranicznej literatury prognostycznej*; nr I/XI, 1988, s.141.

(4) E.Solarczyk-Ambrozik: *Oświata dorosłych wobec problemu bezrobocia*. [w:] *Zmiana społeczna a kompetencje edukacji dorosłych*. K.Przyszczykowski, E.Solarczyk-Ambrozik. Wydawnictwo Miscellanea, Koszalin 1995, s. 145.

(5) Przykładem odpowiednich działań w zakresie udostępniania mieszkańcom wsi niektórych pożądaných doświadczeń życiowych takich jak np.: aktywność, czy stosunki społeczne są odbywające się z inicjatywy ODR Sielinko, corocznie od 4 lat, na terenie województwa poznańskiego, konkursy pod nazwą: *Moja Wieś Aktywna*. ODR Sielinko jest nie tylko inicjatorem, ale też stroną współorganizującą i wspierającą ich realizację. Konkursy te mają charakter dwuszczeblowy. Pierwszy szczebel to eliminacje gminne. Wieś, która zdobywa pierwsze miejsce w gminie reprezentuje ją na finale wojewódzkim - tradycyjnie przeprowadzanym na terenie ODR w Sielinku. Konkurencje w których przedstawiają się poszczególne wsie pod ocenę komisji konkursowej to np.: wystawienie kabaretu ilustrującego wydarzenia z życia wsi i kraju, czy promowanie własnej wsi w aspektach jej gospodarności, dbałości o rozwój kulturalny mieszkańców, porządek i estetykę.

Przypomnijmy tu, że proces doradczy to swoiste oddziaływanie doradcy na osobowość⁽⁶⁾ rolnika, w którym występują elementy szeroko pojmowanego wychowania, obejmującego między innymi kształtowanie i zmienianie postaw, wzbogacanie wiedzy głównie drogą dwustronnego wspierania edukacyjnego⁽⁷⁾, nabywanie umiejętności podejmowania słusznych decyzji oraz ich urzeczywistnianie.⁽⁸⁾ W wyniku takiego oddziaływania rolnicy - partnerzy doradcy w procesie doradczym, uzyskują lepszy wgląd w swą sytuację i jej związek z posiadanym problemem, rozpoznają stojące do dyspozycji warianty rozwiązań, znajdują motywację, orientację i kierunek działania dla jego rozwiązania. Proces doradczy można uważać za zakończony sukcesem, jeśli poza samym rozwiązaniem problemu partner doradcy uzyskuje wolę i zdolność skutecznego uprawiania aktywności samokształceniowej, która wyrabia w nim motywację, wiedzę i umiejętność radzenia sobie z różnymi problemami jakie napotyka podczas życia i pracy w gospodarstwie rolnym.

Doradztwo rolnicze, zgodnie z proponowaną koncepcją, rozwój osobowości uzależnia od wzajemnego współdziałania takich czterech podstawowych czynników jak: zadatki wrodzone, własna aktywność rolnika, otaczające środowisko, oraz świadomie prowadzona praca wychowawcza.

Uznając zatem osobotwórcze działanie zadatków wrodzonych i środowiska doradztwo rolnicze szczególną rolę w rozwoju osobowości rolnika przypisuje intencjonalnemu wychowaniu, zwłaszcza takiemu, które stymuluje i intensyfikuje aktywność własną. Natomiast czynniki wrodzone traktuje jako neurologiczno-fizjologiczne zadatki, charakteryzujące się określoną zmiennością, plastycznością i wielokierunkowością, a środowisko życiowe rolnika uznaje za zmienne, tzn. ulegające przekształceniom, zwłaszcza skutek celowej działalności rolników, którzy doskonaląc swoje otoczenie równocześnie rozwijają własną osobowość.

Zmienność jest atrybutem wszelkiego istnienia. Zmianom podlegają zarówno istoty żywe, jak i należące do świata przyrody nieożywionej. Głównym sprawcą zmian na świecie i w swojej osobowości jest człowiek, który ustawicznie doskonaląc warunki swego życia równocześnie zmienia i rozwija własną osobowość.

(6) Osobowość to zespół stałych właściwości i procesów psychofizycznych, odróżniających daną jednostkę od innych, wpływający na organizację jej zachowania, a więc na stałość w nabywaniu i porządkowaniu doświadczeń, wiadomości i sprawności, w reagowaniu emocjonalnym w stosunkach z innymi ludźmi oraz na stałość w wyborze celów i wartości (W. Okoń: *Słownik pedagogiczny*. PWN, Warszawa 1987, s. 215).

(7) Istotą pożądanego wsparcia edukacyjnego z udziałem doradcy jest dwustronne świadczenie skutecznej pomocy, oczekiwanej zwłaszcza przez rolników (członków ich rodzin), w warunkach interakcji społecznej zapewniającej wzajemnie życzliwe stosunki partnerskie oraz doznawanie poczucia podmiotowości przez rolników oczekujących wsparcia. (W. Kujawiński: *Doradztwo rolnicze w zarysie*. CDiEWR Poznań, 1997, s. 57).

(8) Tamże - s. 33.

Aktywność jednostki, przejawiająca się na zewnątrz w formie czynności, tzn. reakcji, działań i działalności, może polegać na przystosowaniu się do istniejącej rzeczywistości, względnie może mieć na celu jej przekształcenie oraz tworzenie nowej. W rezultacie aktywności człowiek tworzy nie tylko nowe wartości materialne, ale także wzbogaca własną osobowość. Tak więc jednostka przekształcając swoje otoczenie i tworząc nowe wartości równocześnie zmienia samego siebie.

Podkreślając tylko najistotniejsze cechy tej aktywności można powiedzieć, że aktywność własną przejawia ta osoba która:

- w pewnej choćby mierze robi coś z własnej inicjatywy,
- własne potrzeby lub cele realizuje osobiście, za pomocą w miarę samodzielnie dobranych metod i środków,
- swoją działalnością kieruje w miarę samodzielnie i na własną odpowiedzialność,
- co najmniej współkontroluje i współocenia przebieg i wyniki swojej pracy.

Szczególne znaczenie w stymulowaniu rozwoju aktywności własnej jednostki, której istotną cechą jest pewna samorzutność i samodzielność działania - mająca swoje źródło w jej potrzebach i wynikających z nich celach - spełniają sytuacje psycho-edukacyjne.⁽⁹⁾ Sytuacje te powinny pozwalać pozbawionym gospodarstw i pozostających bez pracy rolnikom wspólnie z doradcą rozwiązującym dany problem:

- podejmować i kontynuować konieczną działalność edukacyjną z własnej chęci,
- doznawać w jej trakcie poczucia bezpieczeństwa i swobody,
- odczuwać satysfakcję z własnej działalności edukacyjnej i jej efektów,
- samodzielnie określać cel działalności edukacyjnej i sposób jego realizacji,
- korzystać z niezbędnego wsparcia edukacyjnego doradcy, a w formie grupowej doradztwa współdziałać ponadto z pozostałymi rolnikami grupy,
- dla rozwiązania problemu doradczego⁽¹⁰⁾ własnym wysiłkiem, możliwie świadomie, znajdować, tworzyć czy odkrywać użyteczne rozwiązania,
- samodzielnie, bądź wspólnie z doradcą kontrolować i oceniać swoje wysiłki i osiągnięcia edukacyjne w odniesieniu do rozwiązywanego problemu oraz nabycia umiejętności w miarę samodzielnego radzenia sobie z innymi problemami jakie niesie za sobą stale zmieniająca się rzeczywistość,
- współuczestniczyć w planowaniu dalszych celów i zadań edukacyjnych.⁽¹¹⁾

(9) Czyli warunki emocjonalno-motywacyjne sprzężone z materialnymi i metodycznymi warunkami edukacji podczas procesu doradczego.

(10) Problem będący przedmiotem wspólnej aktywności doradcy i rolnika.

(11) Adaptacja za J.Kujawińskim: *Rozwijanie aktywności twórczej uczniów klas początkowych*. WSiP, Warszawa 1990, s. 56.

Doradca pragnący wspierać aktywność własną pozbawionych gospodarstw i pozostających bez pracy rolników - swych partnerów w procesie doradczym, powinien nie tylko dobrze znać zewnętrzne i wewnętrzne uwarunkowania sprzyjające jej rozwijaniu, ale powinien je także respektować i odpowiednio organizować. A zatem podczas edukacji w procesie doradczym, opartej zarówno na metodach nauczania jak i na metodach wspierania edukacyjnego⁽¹²⁾ oraz odpowiadających im formach edukacyjnych pracy i współdziałania, doradca winien:

1. Na bieżąco rozpoznawać potrzeby i oczekiwania pozbawionych gospodarstw i pozostających bez pracy rolników oraz ich najbliższego środowiska (społecznego, przyrodniczego, gospodarczego i kulturowego);
2. Systematycznie diagnozować możliwości emocjonalno-motywacyjne, poznawcze i sprawcze tych rolników;
3. Stopniowo intensyfikować te możliwości poprzez wykorzystywanie naturalnych i stwarzanie pożądanych sytuacji psycho-edukacyjnych przyspieszających rozwój aktywności własnej pozbawionych gospodarstw i pozostających bez pracy rolników;
4. Niezbędnie ukierunkować, a głównie wspierać ich edukacyjną aktywność w procesie rozwiązywania zamkniętych i otwartych zadań problemowych, które powinny:
 - motywować do samodzielnego pokonywania zawartych w nich trudności praktycznych i (lub) teoretycznych,
 - nawiązywać do ich potrzeb i oczekiwań w zakresie sytuacji problemowej⁽¹³⁾ będącej przedmiotem działań obu podmiotów procesu doradczego (tj. doradcy i jego partnera) oraz uwzględniać indywidualne możliwości twórcze bądź odtwórcze każdego z pozbawionych gospodarstw oraz pozostających bez pracy rolników,
 - mobilizować do tworzenia i odkrywania nowych, a jednocześnie użytecznych dla nich rozwiązań,
 - pobudzać procesy i operacje umysłowe stanowiące niezbędny warunek twórczych czy odtwórczych dokonań,

(12) Metoda nauczania to *sposób pracy* rolników pod kierunkiem doradcy, systematycznie stosowany podczas realizacji zadań edukacyjnych, umożliwiający osiągnięcie określonych celów itp. Natomiast metoda dwustronnego wspierania edukacyjnego to *sposób współdziałania* doradcy z rolnikami oraz rolników ze sobą, systematycznie stosowany podczas wspólnej realizacji zadań edukacyjnych, polegający na wzajemnym udzielaniu sobie edukacyjnej pomocy. (W. Kujawiński: *Doradztwo rolnicze w zarysie*. CDiEWR, Poznań 1997, s. 113).

(13) Rolnicza sytuacja problemowa to taki układ pomiędzy poszczególnymi rolnikami (bądź członkami ich rodzin), a elementami ich otoczenia (środowiska), w którym osoby te nie wiedzą jak się mają zachować.

- dostarczać pozbawionym gospodarstw i pozostającym bez pracy rolnikom satysfakcji zarówno z samego procesu realizacji jak i osiągniętych wyników (sukcesów).

Oczywiście sprawne prowadzenie działalności doradczej skierowanej zwłaszcza na wspieranie aktywności własnej pozbawionych gospodarstw i pozostających bez pracy rolników wymaga, oprócz właściwego zabezpieczenia materialnego, dysponowania przez państwową organizację doradczą niezbędnym potencjałem osobowym w postaci wysokokwalifikowanej kadry doradczej posiadającej odpowiednie kompetencje przedmiotowe i metodyczne. Jest to możliwe poprzez zorganizowane doskonalenie aktualnie zatrudnionych doradców dla uzyskania kompetencji przedmiotowych, w zakresie zaspokajania wybranych potrzeb wynikających z realizacji „celów nadrzędnych” działalności człowieka⁽¹⁴⁾ oraz ich dalsze samokształcenie. Natomiast doskonalenie metodyczne powinno umożliwiać doradcy podnoszenie poziomu takich niezbędnych umiejętności jak np.:

- nawiązania rozmowy i skutecznego komunikowania się,
- dostrzegania i trafnego odczytywania potrzeb doradczych rolnika,
- kształtowania odpowiedniego klimatu do współdziałania z pojedynczym rolnikiem, czy grupą rolników,
- motywowania do wspólnych działań,
- kształtowania i wzmacniania pożądaných postaw,
- zmiany niepożądanych nawyków i przyzwyczajeń,
- nauczania i wspierania edukacyjnego⁽¹⁵⁾,
- wspierania aktywności twórczej,
- wdrażania do samokształcenia, itp.

Dopiero tak przygotowani doradcy, poprzez właściwą realizację odpowiednich zadań edukacyjnych w procesie doradczym, mogą aktywizować pozbawionych gospodarstw i pozostających bez pracy rolników do podejmowania samodzielnych działań na rzecz własnej przyszłości względem jakiej aspirują. Należy tu podkreślić, że przyjęcie przez instytucję doradczą strategii opartej wyłącznie

(14) Takich jak np.:

- w zakresie potrzeb rozwoju: edukacyjnych, rodzinnych, samorealizacji,
- w zakresie potrzeb funkcjonalnych: swobody, innowacji, napędowych,
- w zakresie potrzeb społecznych: społecznej użyteczności, gratyfikacji, akceptacji, współuczestnictwa,
- w zakresie potrzeb psychicznych: subiektywnych w zakresie potrzeb rozwoju, potrzeb funkcjonalnych i potrzeb społecznych, psychoorganizacji, recepcji kultury.

(15) Istotą pożądanego wsparcia edukacyjnego z udziałem doradcy jest dwustronne świadczenie skutecznej pomocy, oczekiwanej zwłaszcza przez rolników (członków ich rodzin), w warunkach interakcji społecznej zapewniającej wzajemnie życzliwe stosunki partnerskie oraz doznawanie poczucia podmiotowości przez rolników - oczekujących wsparcia. (W. Kujawiński: *Doradztwo rolnicze w zarysie*. CDiEwR Poznań, 1997, s. 57).

o autorytet doradcy (tzw. doradztwo autorytarne), stawianie zadań doradczych umożliwiających działanie rolnika wyłącznie w oparciu o decyzje jego doradcy, a także ich realizacja wyłącznie w formie pracy pod kierunkiem doradcy z użyciem podających metod nauczania mogą w miejsce stymulowania rozwoju aktywności własnej tych osób aktywność ich hamować i ograniczać.